

CAIUS SOLLIUS MODESTUS
SIDONIUS APOLLINARIS LEVELEI

FORDÍTOTTA:
T. HORVÁTH ÁGNES

T. HORVÁTH ÁGNES

TANULMÁNYOK A SIDONIUS-
LEVÉLGYŰJTEMÉNYHEZ

Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Szeged, 2022

CAIUS SOLLIUS MODESTUS SIDONIUS APOLLINARIS

LEVELEI

FORDÍTOTTA, A JEGYZETEKET, MELLÉKLETEKET KÉSZÍTETTE:

T. HORVÁTH ÁGNES

(Az Ep. II, 8; II, 10; VIII, 9. versbetéit Diószegi Szabó Pál fordította. Az Ep. IX, 16.
versbetétét Kárpáty Csilla fordításában közöljük)

T. HORVÁTH ÁGNES

TANULMÁNYOK A SIDONIUS-LEVÉLGYŰJTEMÉNYHEZ

Lektor:

Hoffmann Zsuzsanna

Kiadó:

Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó

Felelős kiadó:

Forró Lajos

Borítóterv:

T. Horváth Ágnes

ISBN 978-615-5946-71-4 (nyomtatott)

ISBN 978-615-5946-72-1 (pdf)

© T. Horváth Ágnes, 2022

© Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2022

TARTALOM

Caius Sollius Modestus Sidonius Apollinaris leveleinek kilenc könyve

.....	11
A Sidonius-fordítás elé	13
Első könyv (Epistulae I)	15
Sidonius, Epistulae I. 1.	15
Sidonius, Epistulae I. 2.	17
Sidonius, Epistulae I. 3.	20
Sidonius, Epistulae I. 4.	21
Sidonius, Epistulae I. 5.	22
Sidonius, Epistulae I. 6.	27
Sidonius, Epistulae I. 7.	28
Sidonius, Epistulae I. 8.	33
Sidonius, Epistulae I. 9.	35
Sidonius, Epistulae I. 10.	37
Sidonius, Epistulae I. 11.	38
Második könyv (Epistulae II)	44
Sidonius, Epistulae II. 1.	44
Sidonius, Epistulae II. 2.	45
Sidonius, Epistulae II. 3.	52
Sidonius, Epistulae II. 4.	53
Sidonius, Epistulae II. 5.	54
Sidonius, Epistulae II. 6.	54
Sidonius, Epistulae II. 7.	55
Sidonius, Epistulae II. 8.	55
Sidonius, Epistulae II. 9.	57
Sidonius, Epistulae II. 10.	60
Sidonius, Epistulae II. 11.	63
Sidonius, Epistulae II. 12.	64
Sidonius, Epistulae II. 13.	65
Sidonius, Epistulae II. 14.	67
Harmadik könyv (Epistulae III)	69
Sidonius, Epistulae III. 1.	69
Sidonius, Epistulae III. 2.	70
Sidonius, Epistulae III. 3.	71
Sidonius, Epistulae III. 4.	74
Sidonius, Epistulae III. 5.	74
Sidonius, Epistulae III. 6.	75
Sidonius, Epistulae III. 7.	76
Sidonius, Epistulae III. 8.	77
Sidonius, Epistulae III. 9.	78
Sidonius, Epistulae III. 10.	78

Sidonius, Epistulae III. 11.....	79
Sidonius, Epistulae III. 12.....	80
Sidonius, Epistulae III. 13.....	82
Sidonius, Epistulae III. 14.....	85
Negyedik könyv (Epistulae IV)	86
Sidonius, Epistulae IV. 1.....	86
Sidonius, Epistulae IV. 2.....	87
Sidonius, Epistulae IV. 3.....	89
Sidonius, Epistulae IV. 4.....	93
Sidonius, Epistulae IV. 5.....	94
Sidonius, Epistulae IV. 6.....	94
Sidonius, Epistulae IV. 7.....	95
Sidonius, Epistulae IV. 8.....	96
Sidonius, Epistulae IV. 9.....	98
Sidonius, Epistulae IV. 10.....	99
Sidonius, Epistulae IV. 11.....	100
Sidonius, Epistulae IV. 12.....	102
Sidonius, Epistulae IV. 13.....	103
Sidonius, Epistulae IV. 14.....	104
Sidonius, Epistulae IV. 15.....	105
Sidonius, Epistulae IV. 16.....	106
Sidonius, Epistulae IV. 17.....	107
Sidonius, Epistulae IV. 18.....	108
Sidonius, Epistulae IV. 19.....	110
Sidonius, Epistulae IV. 20.....	110
Sidonius, Epistulae IV. 21.....	111
Sidonius, Epistulae IV. 22.....	112
Sidonius, Epistulae IV. 23.....	114
Sidonius, Epistulae IV. 24.....	115
Sidonius, Epistulae IV. 25.....	117
Ötödik könyv (Epistulae V)	119
Sidonius, Epistulae V. 1.....	119
Sidonius, Epistulae V. 2.....	120
Sidonius, Epistulae V. 3.....	120
Sidonius, Epistulae V. 4.....	121
Sidonius, Epistulae V. 5.....	122
Sidonius, Epistulae V. 6.....	123
Sidonius, Epistulae V. 7.....	123
Sidonius, Epistulae V. 8.....	126
Sidonius, Epistulae V. 9.....	128
Sidonius, Epistulae V. 10.....	129
Sidonius, Epistulae V. 11.....	130
Sidonius, Epistulae V. 12.....	131
Sidonius, Epistulae V. 13.....	132

Sidonius, Epistulae V. 14.....	133
Sidonius, Epistulae V. 15.....	134
Sidonius, Epistulae V. 16.....	134
Sidonius, Epistulae V. 17.....	135
Sidonius, Epistulae V. 18.....	138
Sidonius, Epistulae V. 19.....	139
Sidonius, Epistulae V. 20.....	140
Sidonius, Epistulae V. 21.....	141
Hatodik könyv (Epistulae VI).....	142
Sidonius, Epistulae VI. 1.....	142
Sidonius, Epistulae VI. 2.....	144
Sidonius, Epistulae VI. 3.....	145
Sidonius, Epistulae VI. 4.....	146
Sidonius, Epistulae VI. 5.....	147
Sidonius, Epistulae VI. 6.....	147
Sidonius, Epistulae VI. 7.....	148
Sidonius, Epistulae VI. 8.....	148
Sidonius, Epistulae VI. 9.....	149
Sidonius, Epistulae VI. 10.....	150
Sidonius, Epistulae VI. 11.....	151
Sidonius, Epistulae VI. 12.....	151
Hetedik könyv (Epistulae VII).....	154
Sidonius, Epistulae VII. 1.....	154
Sidonius, Epistulae VII. 2.....	156
Sidonius, Epistulae VII. 3.....	159
Sidonius, Epistulae VII. 4.....	160
Sidonius, Epistulae VII. 5.....	161
Sidonius, Epistulae VII. 6.....	163
Sidonius, Epistulae VII. 7.....	166
Sidonius, Epistulae VII. 8.....	168
Sidonius, Epistulae VII. 9.....	169
Sidonius, Epistulae VII. 10.....	174
Sidonius, Epistulae VII. 10 (11).....	175
Sidonius, Epistulae VII. 12.....	176
Sidonius, Epistulae VII. 13.....	177
Sidonius, Epistulae VII. 14.....	178
Sidonius, Epistulae VII. 15.....	181
Sidonius, Epistulae VII. 16.....	181
Sidonius, Epistulae VII. 17.....	182
Sidonius, Epistulae VII. 18.....	184
Nyolcadik könyv (Epistulae VIII).....	186
Sidonius, Epistulae VIII. 1.....	186
Sidonius, Epistulae VIII. 2.....	187

Sidonius, Epistulae VIII. 3.....	187
Sidonius, Epistulae VIII. 4.....	189
Sidonius, Epistulae VIII. 5.....	190
Sidonius, Epistulae VIII. 6.....	191
Sidonius, Epistulae VIII. 7.....	195
Sidonius, Epistulae VIII. 8.....	196
Sidonius, Epistulae VIII. 9.....	197
Sidonius, Epistulae VIII. 10.	200
Sidonius, Epistulae VIII. 11.	202
Sidonius, Epistulae VIII. 12.	208
Sidonius, Epistulae VIII. 13.	210
Sidonius, Epistulae VIII. 14.	211
Sidonius, Epistulae VIII. 15.	213
Sidonius, Epistulae VIII. 16.	213
Kilencedik könyv (Epistulae IX).....	215
Sidonius, Epistulae IX. 1.....	215
Sidonius, Epistulae IX. 2.....	216
Sidonius, Epistulae IX. 3.....	217
Sidonius, Epistulae IX. 4.....	219
Sidonius, Epistulae IX. 5.....	219
Sidonius, Epistulae IX. 6.....	220
Sidonius, Epistulae IX. 7.....	221
Sidonius, Epistulae IX. 8.....	222
Sidonius, Epistulae IX. 9.....	222
Sidonius, Epistulae IX. 10.....	227
Sidonius, Epistulae IX. 11.....	227
Sidonius, Epistulae IX. 12.....	229
Sidonius, Epistulae IX. 13.....	230
Sidonius, Epistulae IX. 14.....	234
Sidonius, Epistulae IX. 15.....	237
Sidonius, Epistulae IX. 16.....	239
Tanulmányok a Sidonius-levélyűjteményhez	243
Sidonius élete és pályája.....	245
Egy hipotetikus családtörténet Sidonius származásáról	246
Neve	246
Caius	246
Modestus.....	246
Sidonius	247
Apollinaris.....	248
Sollius	248
Az adatolható családtörténet	257
Nagyapja	258
Apja	259

Anyja.....	260
Születése	260
Ifjúkora, iskolái és műveltsége.....	260
Felesége	263
Gyermekei.....	264
Apósa	265
Hivatali pályája	265
Irodalmi tevékenysége.....	270
Sidonius és magyarországi ismertsége	274
A középkor: műfaji példa	274
A reneszánsz	277
Florilegium	277
Carminák.....	277
Epistolák	279
A panegyricusok és Janus Pannonius	280
Sidonius stílushatása: De arte versificandi	281
Sidonius műfaji hatása	282
A speculum regisből személyiségrajz	282
Propemptikon	283
Epithalamium	283
Fordítás és allúziók.....	284
Sidonius olvasásának kiszélesedése, citátumok	285
Pázmány Péter és a jezsuiták	286
A reformátusok	287
Listius László és a kötelező olvasmányok	288
Bél Mátyás.....	289
Költői exemplumból történelmi forrás	289
Hunok	290
Catalaunum.....	291
Aquincum: „Martia pollet Acincus”.....	291
Szászok	292
Numizmatika.....	292
Sidonius visszatérése az irodalomba: az őseposz, a történelmi regény és a regényes történelem.....	293
A magyar őstörténet.....	293
Dugonics	293
Az őseposz felé	294
Thierry	294
Arany.....	295
Vajda	295
Primer forrás.....	295
A frenológia forrása	296
Sidonius a ponyván	297
A magyar Sidonius-kutatás története.....	298

Mellékletek.....	300
Családfák	300
Sidonius-prosopographia	304
Bibliográfia.....	318
Rövidítések	318
Források	319
Klasszikus szerzők, rövidítések	319
Szövegkiadások	323
Feldolgozások	325
Mutató.....	336

CAIUS SOLLIUS MODESTUS
SIDONIUS APOLLINARIS
LEVELEINEK KILENC
KÖNYVE

Fordította, a jegyzeteket készítette

T. Horváth Ágnes

A SIDONIUS-FORDÍTÁS ELÉ

Jó ideje annak, a latin érettségi bizonyítványomon még meg sem száradt a tinta, amikor az ifjúság meggondolatlanságával arról győzködtem néhai tanáromat, Czúth Bélát, hogy ókortörténész szeretnék lenni. Gyermeki hittel úgy véltem, a gimnáziumban felvérteződtem annyi tudással, hogy képes vagyok bármivel megbirkózni, ami latinul van. Ő jellegzetes mosolyával a kezembe nyomott két könyvet. Az egyik Hatvany Lajosnak a Tudni nem érdemes dolgok tudománya,¹ a másik Loyen Sidonius-kiadásának egy kötete volt. Azzal bocsátott el, hogy olvassam el az elsőt, és fordítsak le a másiból egy *caputot*. És utána, ha még mindig szeretnék ókorász lenni, tárgyalhatunk a dologról. Elolvastam, lefordítottam. A két munka mindenesetre elgondolkodtatott. Sidonius rávezetett, hogy nem is tudok latinul. A filológia mára már más szempontú tudomány, mint volt Hatvany korában, de ez a két szerző mutatta meg azt, hogy a tudományok felé mérhetetlen alázattal kell közeledni. Mégis belevágtam az ókor tanulmányozásába és a fordításba is. Sidonius mindenkinek nehéz. Hol veretes, hol mesterkélt, hol kelta, hol latin logikájú, ritmikus mondatai még ma is bonyolultnak, néha teljesen felfejthetetlennek tűnnek. Először latinul kezdtem érezni, majd kicsit később érteni is. Ma már élvezem is nyakatekert mondatainak játékoságát. A fordításelméletek legnagyobb problémája, hogy nincs két azonos nyelvi logika, két azonos szókészlet, amellyel egy mű egyszerűen átültethető egyik nyelvről a másikra. A magyar pedig erősen rugdalozik a latin tömörsége, mondatrövidítő szerkezetei ellen. És hol teremne annyi igekötő, mint a latinban, amellyel játszadoxhat Sidonius, és hogyan mutassuk ezt meg a magyar közönségnek? Több mint negyven év után – talán – értem Sidonius, de az általam magyarított szerző szövegében igazán csak latinul lehet gyönyörködni. Ez a magyarázata annak, hogy oly sok éven át újra és újra belekezdtem, és abbahagytam fordítását. Olyan ez a szöveg, mint a rómaiak falernumi bora: hagyni kell megérni.

Azért, hogy ez a munka végül mégis elkészülhetett, már a kezdetektől sokaknak tartoztam, tartozom hálával és köszönettel. Mindenekelőtt családomnak, férjemnek, aki többször is biztatott a megkezdett munka befejezésére, és szelíd türelemmel viselte nyelvi küzdelmeimet, megértően fogadta gyakori kétségbeesésemet egy-egy összegabalyodott mondat kapcsán.

Hálával tartozom latin nyelvi ismereteimért tanárainak, dr. Hock Miklósné Bajtai Mártának, aki varázslatos egyéniségével középiskolás éveim alatt szeretettette meg velem nemcsak a nyelvet, de a római kultúrtörténetet is. Karácsonyi Bélának, aki könyörtelen alaposágával elmélyítette grammatikai tudásom, és Czúth Bélának, aki merőben más módszerrel arra tanított, hogy értem, és ne szolgáljan fordítsam Sidonius. Hálás vagyok neki, amiért – annak ellenére, hogy más témát szánt nekem – szabad kezét adott kutatásaimban, és semmivel sem korlátozta önfejű ragaszkodásomat Sidoniushoz és levelezési kapcsolataimhoz. Első térképeimet, amelyet a Sidonius-levelezés területi kiterjedéséhez rajzoltam, fejszóvalva nézte, de mint új módszert értékelte. Akkor nem is gondoltuk, hogy topográfiai alapokon a szociális-háló kutatásának alapjait hagyta, hogy a magam módján megvessem.

¹ HATVANY 1908.

Ugyancsak hálás köszönettel tartozom lektoromnak, Hoffmann Zsuzsannának, aki vállalkozott arra a hatalmas munkára, hogy átnézzze, kigyomlálja és tanácsaival valóban gördülékennyé tegye a magyarra átültetett szöveget.

És végül hálás vagyok Joop van Waardennek (Radboud University, Nijmegen), aki az *Edinburgh Companion to Sidonius*² előkészítő munkálatai alatt megtalált engem, és tudományos pályám kitérői után megérlelte bennem az elhatározást: a Sidonius-fordítást mindenképp be kell fejezmem. Így a sokáig kísértő – „*coeperam scribere; sed operis arrepti fasce perspecto taeduit inchoasse*”³ – mára már nem igaz, és az olvasók szíves jóindulatába ajánlhatom Sidonius Apollinaris leveleinek magyar fordítását.

T. Horváth Ágnes

² *Edinburgh Companion to Sidonius* 2020. 564, 580, 614–615, 763.

³ *Sid. Ep.* VIII. 15. 2. „Elkezdtém az írást, de amint az elvállalt feladat súlyát átláttam, szégyellem, hogy bekezdtem.” (Ford. T. Horváth Á)